

Biblioteka Policjanta Prewencji

Anna Niezabitowska

POLICJANT WOBEC OFIARY PRZESTĘPSTWA

(materiał dydaktyczny)

Według stanu prawnego na czerwiec 2011 roku

SŁUPSK 2011

**Materiał opracowany w Zakładzie Ogólnozawodowym Szkoły Policji
w Słupsku**

Korekta i redakcja językowa: Grażyna Szot

Redakcja techniczna: Zenon Trzeciński

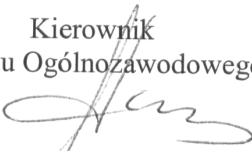
Ryciny: Anna Niezabitowska

Projekt okładki: Marcin Jedynak

Druk: Andrzej Block

Zatwierdzam i wprowadzam
do użytku jako materiał dydaktyczny

Kierownik
Zakładu Ogólnozawodowego

mł. insp. Jerzy Sadlak

Spis treści

Słowniczek pojęć	4
Wstęp	5
1. Pojęcie ofiary	7
1.1. Ofiara w ujęciu psychologicznym	7
1.2. Ofiara w ujęciu Polskiej Karty Praw Ofiary	7
2. Charakterystyka potrzeb ofiar	8
2.1. Stan emocjonalny ofiary	8
2.2. Stres spowodowany przestępstwem	10
2.3. Stres pourazowy	14
2.4. Potrzeby ofiar przestępstw	16
2.5. Empatia	21
3. Zadania policjanta w kontakcie z ofiarą przestępstwa	22
3.1. Wiktyimizacja pierwotna i wtórna	22
3.2. Oczekiwania ofiary przestępstwa wobec Policji	24
3.3. Powinności policjanta w stosunku do ofiary przestępstwa	25
Zakończenie	28
Wykaz tabel	29
Wykaz rycin	29
Bibliografia	30
Załącznik	31

Słowniczek pojęć

Empatia – zdolność postawienia siebie na miejscu drugiej osoby i odbierania w podobny sposób zachodzących wydarzeń oraz odczuwania podobnych emocji.

Kompensacja – wyrównanie należności, rekompensata, równoważenie, wynagradzanie.

Ofiara (ujęcie psychologiczne) – osoba, która poniosła straty emocjonalne, związane z przeżywaniem silnych emocji i stresu.

Ofiara (według PKPO) – osoba fizyczna, której dobro prawem chronione zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliżsi.

Oskarżenie prywatne – tryb ścigania sprawcy przestępstwa przez pokrzywdzonego, polegający na wnoszeniu i popieraniu oskarżenia w formie prywatnego aktu oskarżenia bezpośrednio przed sądem.

Oskarżyciel posiłkowy – pokrzywdzony, który ma prawo do występowania z oskarżycielem publicznym albo samodzielnie z oskarżeniem przed sądem w sprawach z oskarżenia publicznego.

Osoby przysposobione – osoby małoletnie, nie będące dzieckiem biologicznym, wychowywane przez przybranych rodziców, ale posiadające sytuację prawną taką samą jak dziecko biologiczne.

PKPO – Polska Karta Praw Ofiary.

Powinowaty – krewny małżonka lub małżonek krewnych.

Prywatność – sprawy prywatne, osobiste, poczucie bezpieczeństwa we własnym domu, prawo do życia intymnego, chronionego przed ingerencją obcych.

PTSD – stres pourazowy.

Restytucja – przywrócenie stanu pierwotnego.

Wiktyimizacja pierwotna – wszelkie negatywne skutki w sferze materialnej, psychicznej, społecznej i moralnej, które odczuwa ofiara przestępstwa.

Wiktyimizacja wtórna – negatywne przeżycia ofiary przestępstwa, które są dalszym następstwem popełnionego na niej czynu.

Wiktymologia – nauka zajmująca się rozpoznaniem obszarów zagrożenia przestępczością oraz analizą rzeczywistych cech ofiar przestępstw (nauka o ofiarach przestępstw).

Wstępny – krewny w linii prostej w górę, taki jak: matka, ojciec, babka, dziadek, prababka, pradziadek.

Zstępny – krewny w linii prostej w dół, taki jak: dziecko, wnuk, prawnuk.

Wstęp

„Jacek K. został napadnięty i obrabowany na ulicy, przy której mieszka. Sprawców rozpoznano i po pięciu miesiącach stanęli przed sądem. Zanim jednak do tego doszło, zdołali tak zastraszyć swą ofiarę, że Jacek K. zdecydował się zrezygnować z udziału w procesie. Sąd wydał zatem postanowienie o doprowadzeniu. W efekcie na kolejną rozprawę Jacek K. przybył w kajdankach konwojowany przez policjantów. Oskarżeni, weseli i zadowoleni z siebie, przyjechali taksówką.”¹

Podstawowym zadaniem policjanta jest służenie społeczeństwu. Służba to coś więcej niż zwykła praca, zawiera się w niej gotowość funkcjonariusza do niesienia pomocy, do reagowania na ludzką krzywdę, do podejmowania działań najszybciej jak to możliwe w celu ratowania życia ludzkiego i zapewnienia bezpieczeństwa. Niemalże każda osoba po popełnieniu na niej przestępstwa swoje pierwsze kroki kieruje do jednostki Policji. Ofiara ma nadzieję, że tam uzyska właściwą i fachową pomoc, że policjanci zrobią wszystko, co w ich mocy, aby zminimalizować koszty psychiczne traumatycznego zdarzenia.

Do niedawna głównym zadaniem Policji było ściganie sprawców przestępstw i wykroczeń. Okazało się jednak, że od jakości potraktowania ofiary przestępstwa w jednostce Policji zależeć będzie jej późniejsze samopoczucie i próba uporania się z tym, co ją spotkało. Jeżeli już na początku policjant przyjmujący zgłoszenie zapewni ofierze przestępstwa bezpieczeństwo i zareaguje na jej podstawowe potrzeby, można spodziewać się, że okres radzenia sobie z tą niecodzienną i trudną sytuacją będzie dla niej krótszy i mniej bolesny. Ponadto, okazuje się, że ofiary przestępstw wykazują wyjątkowo dużą gotowość do współpracy z Policją. Dzieje się tak dlatego, że osoby te nie chcą ponownie stać się ofiarami, a także boją się o swoich najbliższych, więc starają się jak najrzetelniej podzielić informacjami z funkcjonariuszem i chętnie współpracują z organami ścigania w zakresie wykrywania sprawców przestępstw i wykroczeń. Ofiara przestępstwa bywa nazywana odźwiernym wymiaru sprawiedliwości (ang. *gate keeper*), ponieważ bardzo angażuje się, aby osiągnąć cele postępowania karnego. W 80 procentach przypadków postępowanie przygotowawcze jest wszczynane na podstawie zawiadomienia o przestępstwie pochodzącego od obywateli, a w 40 procentach ofiary przestępstw wskazują sprawców². Ponadto od tego, jak ofiara zostanie potraktowana przez policjantów zajmujących się jej sprawą, zależy, jakie wyobrażenie będzie miała na temat pracy organów ścigania. Warto zatem tę pomoc wykorzystywać dla obopólnej korzyści i satysfakcji.

¹ „Polityka” 2003, nr 6, s. 31.

² T. Cielecki, *Policja a ofiary*, [w:] *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, Legionowo 2002, s. 83.

W celu popularyzacji wszystkich praw przysługujących ofiarom przestępstw, zmierzając do poprawienia ich sytuacji, Ministerstwo Sprawiedliwości wspólnie z instytucjami i organizacjami rządowymi i pozarządowymi opracowało Polską Kartę Praw Ofiary. Jest to zbiór wszystkich praw przysługujących w Polsce ofiarom przestępstw na mocy obowiązujących międzynarodowych i krajowych aktów prawnych.

Karta służy przede wszystkim osobom, które dotknęła tragedia stania się ofiarą przestępstwa. Będąc zdane na łaskę i niełaskę pracowników różnych instytucji, którzy nie zawsze postępują z nimi w sposób właściwy, otrzymują do ręki cały katalog należnych im praw z podaniem źródeł, skąd te prawa wynikają (podstaw prawnych tych praw).

Polska Karta Praw Ofiary to również wygodny dokument dla przedstawicieli wszelkich instytucji zobowiązanych prawnie do niesienia pomocy ofiarom przestępstw. Z zawodnej i naturalnie ograniczonej pamięci ludzkiej bardzo trudno jest im przytoczyć nawet kilka praw przysługujących ofiarom. Karta stanowi zatem dla nich wygodne narzędzie pracy, z którym sami uprzednio powinni szczegółowo się zapoznać.

Niniejsze opracowanie powstało przede wszystkim z myślą o młodych adeptach sztuki policyjnej, chociaż mogą też z niego korzystać inni. Zawiera treści, które zobowiązani są poznać w ramach pierwszych szkoleń w Policji. Powstało na podstawie aktualnych programów nauczania na kursie podstawowym. Może zatem stanowić rodzaj podręcznika służącego do nauki i pogłębiania wiadomości o ofiarach przestępstw i procedurze postępowania z nimi. Zachęcam także policjantów starszych stażem do przypomnienia sobie wiedzy o właściwym odnoszeniu się do ofiar przestępstw.

Serdecznie dziękuję Panu podinsp. Jarosławowi Tuliszcze za pomoc i cenne merytoryczne uwagi przy powstawaniu tej pracy.

1. Pojęcie ofiary

1.1. Ofiara w ujęciu psychologicznym

„Doświadczenie to nie jest to, co człowiekowi się przydarza. To jest to, co człowiek robi z tym, co mu się przydarza.”
A. Huxley

Można podać następującą definicję ofiary w ujęciu psychologicznym:

Ofiara – osoba, która poniosła straty emocjonalne, związane z przeżywaniem silnych emocji i stresu.

Do przestępstwa nie można się przygotować, ani go w stu procentach przewidzieć, dlatego kiedy dotyka człowieka, reaguje on na nie szokiem, ponieważ nie zakładał tak trudnego i urazowego doświadczenia. Ludzie odsuwają od siebie prawdopodobieństwo popełnienia na nich jakiegokolwiek przestępstwa, mówiąc: „Mnie to nie dotyczy”, „To spotyka tylko tych, którzy się o to proszą”, „Nie prowokuję takich sytuacji, dlaczego więc coś tak okropnego może mnie spotkać”, „Mam na to wpływ, bo potrafię zapobiec takiemu wydarzeniu”, „Potrafię skutecznie omijać przeszkody, jakie niesie życie” itd. To nierealistyczne myślenie pozwala ludziom wierzyć, że przestępstwo nigdy ich nie dotknie. Dlatego też, gdy w rezultacie splotu wydarzeń i okoliczności osoba pada ofiarą przestępstwa, powoduje to naruszenie jej, wydawać by się mogło, całego przewidywalnego świata.

Ponadto, przez to, że przestępstwo jest czymś nieoczekiwanym i niecodziennym, ofiara nie ma czasu na szybkie uruchomienie dostępnych jej zasobów, które posiada. Często reakcją ofiar na zdarzenie jest niedowierzenie i dezorientacja wobec tego, co się stało.

Przestępstwu prawie zawsze towarzyszy stres, będący reakcją organizmu i psychiki na trudną sytuację, jaką bez wątpienia jest przestępstwo. Z kolei przeżywane emocje, jakie mogą się u niej pojawić, są uzależnione od rodzaju przestępstwa. Może to być panika, strach związany z zagrożeniem życia i zdrowia, przerażenie, napięcie, poczucie winy, złość, gniew itp.

1.2. Ofiara w ujęciu Polskiej Karty Praw Ofiary

Ofiara – osoba fizyczna, której dobro prawem chronione zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliżsi.

Polska Karta Praw Ofiary za ofiarę uznaje konkretnego człowieka (osobę fizyczną). Oznacza to, że postanowienia Karty nie dotyczą innych podmiotów (osób prawnych), np. instytucji, które poniosły straty w wyniku działania przestępczego.

Według Karty, aby człowiek był uznany za ofiarę, musi dojść do przestępczego naruszenia (lub nawet tylko zagrożenia) jej dobra prawem chronionego (np. zdrowia, mienia, prywatności). Ofiarą będą również osoby najbliższe ofiary, jeżeli w wyniku dokonania przestępstwa doznały jakiegoś uszczerbku na swoim dobru prawem chronionym (np. utracone zostały środki pieniężne na utrzymanie rodziny). Osobami najbliższymi ofiary będą: jego małżonek, wstępni, zstępni, rodzeństwo, powinowaci w tej samej linii lub stopniu, osoby pozostające w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu.

Dla istoty bycia ofiarą nie ma żadnego znaczenia, czy sprawca został ujawniony, czy też ujęty.

Trzeba zaznaczyć, że prawo w Polsce nie posługuje się terminem ofiary przestępstwa, lecz pokrzywdzonego przestępstwem.

Obie definicje, i ta psychologiczna, i ta według Polskiej Karty Praw Ofiary, mówią o tej samej osobie – o ofierze. Jednak zwracają uwagę na inne sprawy, istotne do uznania człowieka za ofiarę. Definicja psychologiczna skupia się na stanie emocjonalnym osoby, która stała się obiektem przestępstwa, podczas gdy Polska Karta Praw Ofiary zwraca uwagę przede wszystkim na straty ogólne, jakie poniosła ofiara przestępstwa. Policjant stykając się z ofiarą przestępstwa, musi zwracać uwagę na wszystkie te aspekty.

Pytania kontrolne:

1. Kim jest ofiara w ujęciu psychologicznym?
2. Kim jest ofiara w ujęciu Polskiej Karty Praw Ofiary?
3. Jaka jest główna różnica pomiędzy ofiarą w ujęciu psychologicznym i w ujęciu Polskiej Karty Praw Ofiary?

2. Charakterystyka potrzeb ofiar

2.1. Stan emocjonalny ofiary

Mówiąc o stanie emocjonalnym ofiary, należy pamiętać, że jej kondycja psychiczna zależy od bardzo wielu czynników. Można tu wymienić rodzaj przestępstwa, czas jego trwania, wsparcie udzielone ofierze ze strony bliskich, kom-

petencję i empatię ze strony przyjmującego zawiadomienie policjanta, a także wolność od powtórnego krzywdzenia. W przypadku niemalże każdego przestępstwa pojawiają się u osoby pokrzywdzonej bardzo silne, negatywne emocje związane z trudną sytuacją, jaka ją spotkała. Emocje, takie jak: strach, przerażenie, rozpacz, żal, lęk, wściekłość, apatia, wstyd, smutek, złość, gniew, obwinianie się, za to, co się stało, rozdrażnienie, niepokój, mogą pojawić się bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa (np. gniew, strach) lub są oddalone w czasie – pojawiają się dużo później i trwają na ogół dłużej (np. apatia, lęk).

Policjant mający kontakt z osobą pokrzywdzoną powinien pamiętać, że jego pierwszym i ważnym zadaniem w kontakcie z ofiarą przestępstwa jest jej uspokojenie, zapewnienie elementarnego poczucia bezpieczeństwa. Gdy opadają emocje, wzrasta logiczność myślenia, osoba jest w stanie przypomnieć sobie szczegóły zdarzenia, a zatem może pomóc sama sobie. Przyznając prawo ofierze do przeżywania i okazywania emocji, jednocześnie dbamy o to, aby ulegały one wyciszeniu i nie przeszkadzały w uzyskiwaniu informacji o popełnionym przestępstwie. Technika sprzyjająca „wentylacji” emocji jest **odzwierciedlenie uczuć**. Ta forma aktywnego słuchania polega na tym, iż rozmówca własnymi słowami nazywa przeżywane przez osobę emocje, zaczynając od słów:

- „Z tego, co widzę...”,
- „Z tego, co słyszę...”.

Celem odzwierciedlania uczuć jest dostrzeżenie emocji i często ich uświadomienie rozmówcy (np. policjant może powiedzieć, że słyszy w głosie osoby wstyd, z czego ofiara nie zdawała sobie do tej pory sprawy). Odzwierciedlanie uczuć pozwala nazwać emocje osoby, które widać w mimice twarzy, mowie ciała, słycać w tonie głosu. Ofiara może w ten sposób emocje odreagować, a przesłuchujący ją policjant poznać i zrozumieć, z czego wynikają jej zachowania i jak się przez to osoba czuje.

Innym ważnym czynnikiem tonizującym emocje u ofiary przestępstwa jest **modelowanie własnym spokojem**. Profesjonalizm policjanta polega na tym, iż ma dużą świadomość swoich emocji, które potrafi kontrolować (np. gniew, złość). Poprzez swój spokój, otwarcie na kontakt i na emocje ofiary sprawia, że sukcesywnie wycisza się i dostraja do emocji policjanta. Przesłuchujący może wpłynąć na ofiarę przestępstwa poprzez ściszenie głosu, spowolnienie gestykulacji, przyjęcie otwartej pozycji ciała itp.

Należy podkreślić, iż policjant spotyka się często ze skrajnie różnymi emocjami ofiary przestępstwa. Dużo zależy w tym przypadku od rodzaju zdarzenia, czasu jego trwania i konsekwencji. Wyróżnia się wiele emocjonalnych aspektów reakcji na stres, poniżej zaprezentowano niektóre z nich:

- alienacja,
- spadek motywacji,
- zagubienie,
- depersonalizacja,
- depresja,

- niezadowolenie z pracy,
- niezadowolenie z życia,
- zaburzenia emocjonalne,
- poczucie przemęczenia,
- frustracja,
- napięcie emocjonalne,
- wrogość,
- irytacja,
- niska samoocena,
- obrażanie się,
- niedowartościowanie³.

2.2. Stres spowodowany przestępstwem

Przestępstwo jest źródłem ogromnego stresu dla ofiary, a jego konsekwencje są widoczne w wielu sferach ludzkiego funkcjonowania. Selye definiuje stres jako „niespecyficzną reakcję organizmu na wszelkie niedomagania”⁴. Stres jest to relacja między wymaganiami, jakie stawia nam otoczenie, a naszymi zdolnościami przystosowania się; jest to niespecyficzna reakcja organizmu na wszelkie stawiane mu wymagania⁵. Selye stworzył koncepcję zwaną ogólnym zespołem adaptacyjnym (GAS). Dzieli się on na trzy podstawowe stadia. Mówiąc o stresie, można wyróżnić następujące fazy reakcji stresowej, zwane inaczej ogólnym zespołem adaptacyjnym:

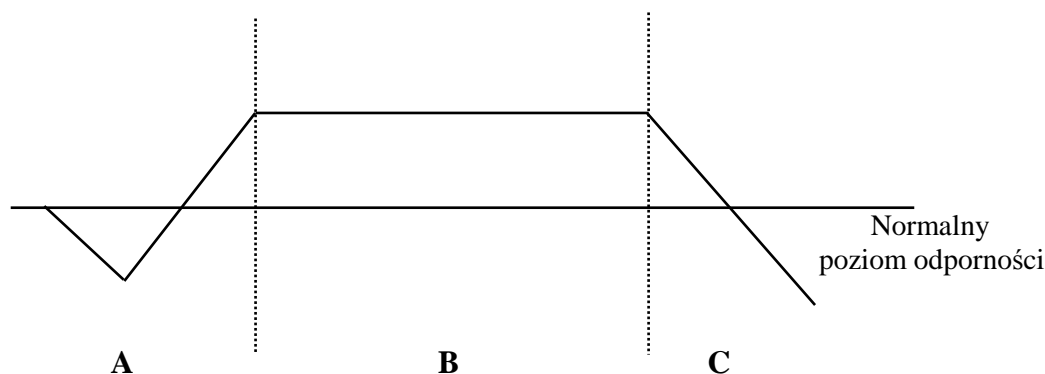
- a) **faza alarmowa** (reakcja mobilizacyjna) – występuje, kiedy dowiadujemy się o zagrożeniu lub wyzwaniu; pojawiają się zmiany fizjologiczne, które są pierwszą odpowiedzią organizmu na zadziałanie czynnika wywołującego stres – stresorem może być zarówno czynnik fizyczny (np. brak snu, uszkodzenie ciała), jak i psychiczny (np. utrata poczucia bezpieczeństwa). Jest to wstrząs dla organizmu, który mobilizuje wszelkie dostępne mechanizmy obronne,
- b) **faza adaptacji** (stadium odporności) – to stopniowe przyzwyczajanie się do wymagań; organizm wytwarza odporność na stresor, który wywołał reakcję alarmową. Jest to próba utrzymania przez organizm homeostazy w obecności stresora, który wywołał reakcję alarmową,
- c) **faza wyczerpania** – organizm pracując intensywnie, nie wytrzymuje napięcia i zmęczenia (np. pojawiają się bóle głowy, trudności z zaśnięciem); działanie stresora trwa zbyt długo, zostaje więc osiągnięty punkt, w którym organizm nie jest w stanie dłużej utrzymać swej odporności⁶.

³ L.A. Kitajew-Smyk za: J.F. Terelak, *Psychologia stresu*, Bydgoszcz 2001, s. 251.

⁴ H. Selye, *Stress without distress*, Philadelphia, Lippincott 1974, s. 14.

⁵ H. Selye, *Stres życia*, Warszawa 1963.

⁶ H. Selye za: Zimbardo P.G., Ruch F.L., *Psychologia i życie*, Warszawa 1994, s. 365.

Ryc. 1. Trzy fazy ogólnego syndromu przystosowania: A – reakcja alarmowa, B – stadium odporności, C – stadium wyczerpania

Źródło: J.F. Terelak, *Psychologia stresu*, Bydgoszcz 2001, s. 24.

Stres dezorganizuje działanie ofiary i wywołuje długotrwały spadek sprawności działania. W wyniku działania stresu i napięcia organizm człowieka odpowiada wyczerpaniem, gdyż nie może dłużej utrzymać swojej odporności. Warto znać te objawy, gdyż często policjant interpretuje zachowanie osoby jako wyraz złej woli i niechęć skierowaną w stosunku do niego, natomiast przyczyną tego jest działanie stresu, który utrudnia kontakt.

Poniżej zaprezentowano listę wybranych objawów stresu, które mogą dotknąć ofiarę. Symptomy te są bardzo indywidualne i należy je potraktować jako przykład, gdyż u każdej ofiary mogą wystąpić różne i w różnym natężeniu.

Tabela 1. Objawy stresu, które mogą pojawić się u ofiary przestępstwa

ORGANIZM	MYŚLENIE	ZACHOWANIE
Podwyższone ciśnienie	Luki w pamięci	Agresywność
Uczucie gorąca	Trudności z koncentracją	Konfliktowość
Suchość w ustach i w gardle	Zapominanie	Brak pewności siebie
Trudności z oddychaniem – krótki, płytki oddech	Trudności w racjonalnym myśleniu	Nieufność i nadmierna podejrzliwość
Wzmószona potliwość	Nieumiejętność wyciągnięcia wniosków	Trudności w nawiązywaniu nowych znajomości
Przyspieszone bicie serca – wrażenie, że zaraz wyskoczy z klatki piersiowej	Negatywne myślenie o rzeczywistości	Przerzucanie odpowiedzialności na innych
Bóle głowy, karku, kręgosłupa i inne bóle mięśniowe	Zaburzone procesy poznawcze	Zamykanie się w sobie
Objawy wegetatywne (np. drżenie głosu, rąk)	Powracające lub wdzierające się przykre obrazy i wspomnienia ze zdarzenia	Pochopność w podejmowaniu decyzji
Tiki nerwowe	Powracające przykre sny na temat zdarzenia	Niekonsekwencja w podejmowaniu decyzji

Źródło: Opracowanie własne.

Warto zwrócić uwagę, iż długotrwałość stresu, objawy, które się pojawiają, bardzo często zależą od indywidualnych predyspozycji psychicznych i sposobów radzenia sobie ze stresem (np. oferowane wsparcie ze strony policjanta, rodziny, jakiego doświadczy człowiek będący w kryzysie). Lazarus uznaje za stres zakłócenie lub zapowiedź zakłócenia równowagi pomiędzy zasobami czy możliwościami jednostki z jednej strony a wymaganiami otoczenia z drugiej – niedostosowanie zasobów człowieka do wymagań otoczenia. Jest to stan wzmożonego napięcia wewnętrznego, wysoki poziom pobudzenia w organizmie przekraczający możliwości danej osoby do uporania się z nim. To relacja między osobą a otoczeniem, którą człowiek ocenia jako obciążającą i w sposób znaczący zagrażającą dobrostanowi. Człowiek wszelkie sytuacje, jakie go napotyka, poddaje ocenie i gdy stwierdzi, że wymagania ze strony otoczenia przekraczają jego możliwości, wówczas pojawia się stres⁷. Ma to szczególne znaczenie w opisie stanu ofiary przestępstwa, dlatego że bierze ona pod uwagę podejście policjanta (np. to, że będzie on próbował obwiniać ją za zaistniałą sytuację). A zatem dopiero subiektywny, a nie obiektywny stres może być przyczyną problemów w życiu człowieka. Gdy człowiek oceni, że nie potrafi sprostać wymaganiom sytuacji, zinterpretuje tę sytuację jako stresującą⁸.

Procesy oceny sytuacji stresowej i radzenie sobie ze stresem (ang. *coping*) ofiary przestępstwa można przedstawić następująco:

- a) Na początku, po wystąpieniu sytuacji trudnej (przestępstwa) pojawia się ocena pierwotna, która może być dla człowieka negatywna. W wyniku oceny może pojawić się strata, której towarzyszy krzywda, smutek i żal; zagrożenie – strach, napięcie i lęk; bądź wyzwanie, czyli nadzieja i aktywność. Ocena pierwotna decyduje o intensywności i rodzaju reakcji emocjonalnej na sytuację. Ocena w kategoriach stresu wywołuje emocje o znaku ujemnym (np. lęk, poczucie winy). Ocena pierwotna jest procesem, w którym ocenia się, czy docierający do mózgu bodziec jest źródłem stresu, czy nie⁹.
- b) Kolejnym etapem jest ocena wtórna dokonywana przez człowieka, który bierze pod uwagę czynniki warunkujące poradzenie sobie z sytuacją:
 - doświadczenie,
 - przekonanie o świecie i własnej osobie,
 - dostępność zasobów,
 - oszacowanie energii,
 - kompetencje, jakie posiada, aby poradzić sobie ze stresem
 - i wsparcie społeczne.

Przewartościowanie dotyczy przede wszystkim możliwości podjęcia przez osobę działań, które usuną przyczynę stresu. Odnosi się zarówno do źródeł stresu, jak i do zasobów jednostki. W fazie drugiej jednostka ocenia osobiste moż-

⁷ I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, Katowice 2000.

⁸ R.S. Lazarus, S. Folkman za: E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1997.

⁹ J.F. Terelak, dz. cyt., s. 71.

liwości do poradzenia sobie ze stresem („Sytuacja, której potrafię sprostać”, „Nie dam rady temu podołać”, „Może to dla mnie szansa?”, „To nie ma sensu, sytuacja mnie przerasta”, „Może będę miał okazję się sprawdzić?”).

c) Po zebraniu tych informacji człowiek dokonuje powtórnej oceny swoich możliwości przed konfrontacją z czynnikami stresogennymi.

d) Ostatnim elementem są sposoby radzenia sobie ze stresem (ang. *ways of coping*), których celem jest sprostanie zewnętrznym i wewnętrznym wymaganiom ocenianym jako przekraczające zasoby osobiste. **Radzenie sobie ze stresem może być zorientowane na problem lub na emocje, jakie tej sytuacji towarzyszą¹⁰.**

Ponadto Lazarus uwzględnia w swoich badaniach trzy poziomy analizy reakcji stresowej:

- poziom społeczny wynikający z relacji między osobą a środowiskiem, w jakim funkcjonuje,
- poziom psychologiczny, który obejmuje indywidualną i subiektywną ocenę sytuacji, reakcje emocjonalne i zachowanie osoby,
- poziom fizjologiczny, czyli swoistą mobilizację do działania osoby będącej w stresie¹¹.

Proces oceny sytuacji stresowej i radzenie sobie ze stresem na podstawie koncepcji Lazarusa można przedstawić następująco:

Ryc. 2. Proces oceny sytuacji stresowej i radzenie sobie ze stresem według Lazarusa

Źródło: I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne, Katowice 2000.

¹⁰ I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), dz. cyt.

¹¹ Tamże.

Tabela 2. Objawy psychiczne funkcjonowania człowieka w stresie

OBJAWY DŁUGOTRWALE	OBJAWY KRÓTKOTRWALE
Depresja	Złe samopoczucie
Frustracja	Trudności w podejmowaniu decyzji
Wrogość wobec innych	Brak satysfakcji z pracy
Bezradność, bezsilność	Negatywne myśli
Rozdrażnienie	Utrata pewności siebie
Niepokój	Kłopoty z koncentracją uwagi
Ospałość	Roztargnienie
Trudności z zasypianiem	Lęk, obawa
Sięganie po alkohol i papierosy	Wycofywanie się z kontaktów
Zmiana nawyków żywieniowych	Bezsenna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Z. Wojtasiński, *Zabójca w głowie*, „Wprost” 2003, nr 3, s. 74–77.

Stres, który utrzymuje się długo (tzw. stres chroniczny), jest przyczyną wielu zaburzeń i chorób. Najczęstsze długotrwałe konsekwencje stresu to: choroby psychosomatyczne (np. choroba wieńcowa, nadciśnienie tętnicze), pośrednie zaburzenia psychosomatyczne (np. alergie, otyłość, zaburzenia jedzenia, uzależnienie od lekarstw, wypalenie zawodowe), zaburzenia funkcjonalne (np. zaburzenia seksualne), choroby psychiczne.

2.3. Stres pourazowy

W niektórych przypadkach przestępstwo jest dla człowieka tak dramatycznym i trudnym przeżyciem, że w konsekwencji może dojść do powstania zespołu stresu pourazowego (stres postraumatyczny – PTSD – *Post-Traumatic Stress Disorder*). W Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10 jest to osobna kategoria schorzenia. Są to zmiany w funkcjonowaniu człowieka po wydarzeniu traumatycznym, jakim było przestępstwo. Dzieje się tak wówczas, gdy osoba przeżyła lub była świadkiem zdarzenia związanego z rzeczywistą śmiercią lub zagrożeniem życia, poważnym zranieniem czy wreszcie zagrożeniem fizycznej integralności własnej lub innych ludzi. Dodatkowo reakcja tej osoby obejmowała bardzo intensywny strach, przerażenie, poczucie bezradności, obrzydzenia lub horroru.

Reakcja na traumę następuje etapami. W przypadku praktyki policyjnej szczególne znaczenie ma etap pierwszy – reakcji natychmiastowej, w której występuje szok, odrętwienie emocjonalne, poczucie zagubienia i apatii. To może skutkować trudnościami w komunikacji (zarówno w opisie sprawcy, zakłóceniami w odtwarzaniu przebiegu przestępstwa, jak i komunikowaniu własnych potrzeb). Ofiara może przeżywać antagonistyczne stany – z jednej strony może mieć poczucie niemocy, słabości i potrzeby opieki, a z drugiej może wzbraniać

się przed przyjęciem oferowanej pomocy i wsparcia, gdyż odczytuje to jako wyraz słabości¹². Policjant musi być przygotowany na taką reakcję i powinien okazać cierpliwość.

Konfrontacja z tak ciężkim wydarzeniem ma wiele objawów, które zakłócają obszary prywatnego, społecznego i zawodowego funkcjonowania ofiary. Osoba ponownie przeżywa to, co ją spotkało, ponieważ wdzierają się lub powracają przykre wspomnienia, myśli, sny związane ze zdarzeniem. Często ma poczucie, że przestępstwo zdarza się ponownie, gdyż pojawiają się u niej halucynacje i złudzenia. Dlatego człowiek usilnie stara się unikać myśli, uczuć czy rozmów kojarzonych ze złym doświadczeniem oraz podejmuje wysiłki, aby zrezygnować z miejsc i ludzi, którzy przypominają uraz. Nie chce także podejmować żadnych działań, nie interesuje się terażniejszością, a jej relacjom z otoczeniem towarzyszy uczucie chłodu lub obojętności wobec innych.

Należy mieć na uwadze, iż stres ten może przyjąć **stan ostry** (objawy trwają krócej niż trzy miesiące), **stan chroniczny** (objawy utrzymują się dłużej niż trzy miesiące) lub **stan z odroczonym początkiem** (konsekwencje stresu widoczne są co najmniej po sześciu miesiącach po wydarzeniu). Ważne jest dla tej osoby wsparcie ze strony rodziny i najbliższych przyjaciół, czasami jednak wymagana jest profesjonalna pomoc i konsultacja psychologa lub psychoterapeuty, gdyż niektóre objawy po traumie utrzymują się długo, ingerując w życie ofiary.

Najbardziej charakterystyczne objawy stresu pourazowego, według kryterium diagnostycznego dla zaburzenia po stresie urazowym **DSM – IV**, są następujące:

1. Traumatyczne zdarzenie uporczywie powraca i jest ponownie przeżywane na jeden (lub więcej) z podanych sposobów:
 - a) powtarzające się i wdzierające stresogenne przypominanie sobie zdarzenia: obrazy, myśli lub wrażenia percepcyjne,
 - b) powracające przykre sny o zdarzeniu,
 - c) działanie lub czucie się tak, jakby zdarzenie traumatyczne powtarzało się (ponowne przeżywanie doświadczenia, halucynacje),
 - d) intensywny stres podczas ekspozycji na sygnały, które symbolizują lub przypominają jakiś aspekt zdarzenia urazowego,
 - e) fizjologiczne reakcje na bodźce zewnętrzne / wewnętrzne przypominające aspekt zdarzenia urazowego.
2. Uporczywe unikanie bodźców związanych z traumą i odrętwienie psychiczne wyznaczone przez trzy (lub więcej) z poniższych objawów:
 - a) usiłowanie uniknięcia myśli, uczuć lub rozmów związanych z traumą,
 - b) wysiłki w celu uniknięcia aktywności, miejsc lub ludzi, którzy generują przypomnienie traumy,
 - c) niezdolność przypomnienia sobie ważnego aspektu traumy,

¹² T. Bielska, *Wprowadzenie do psychologii. Aspekty policyjne*, Szczytno 2007, s. 41.

- d) znacznie obniżone zainteresowanie lub uczestnictwo w znaczących aktywnościach,
 - e) uczucie chłodu lub obojętności wobec innych,
 - f) ograniczony zakres afektu (np. niezdolność do przeżywania serdecznych uczuć),
 - g) pesymistyczna ocena przyszłości i perspektyw życiowych.
3. Utrzymujące się symptomy wzmożonego pobudzenia wyrażone obecnością dwóch lub więcej z poniższych objawów:
- a) trudności z zasypianiem, sen płytki – częste przebudzenia,
 - b) dysforia (irytacja i gwałtowne wybuchy gniewu),
 - c) trudności z koncentracją uwagi,
 - d) wzmożona czujność,
 - e) nasilona reakcja na bodźce.

Wydarzenie takie jak przestępstwo wykracza poza ramy doświadczeń przeciętnego człowieka. Jest poważnym zagrożeniem zdrowia zarówno fizycznego, jak i psychicznego. Ofiara nie może się przeciwstawić tym wydarzeniom ze względu na to, że są to bodźce zbyt silne i pojawiły się niespodziewanie. Dlatego tak ważne są próby obniżania stresu u ofiary poprzez stworzenie atmosfery bezpieczeństwa i zaufania. Pozwala to wzbudzić nadzieję u niej, że ma predyspozycje i zasoby, aby uporać się z negatywnym doświadczeniem, jakim jest przestępstwo.

2.4. Potrzeby ofiar przestępstw

„Postępuj tak wobec drugiej osoby, jakbyś chciał, aby postępowano w stosunku do ciebie.”

Ofiara przestępstwa musi przejść długą drogę, zanim upora się z tym, co ją spotkało. Musi ocenić swoje możliwości warunkujące poradzenie sobie z sytuacją. Ocena ta zależy od wielu czynników:

- **doświadczenia**, jakie ma osoba w dotychczasowym radzeniu sobie z sytuacją trudną (np. jeżeli kiedyś padła ofiarą przestępstwa, będzie przypominała sobie, jak potraktowali ją policjanci, jak zareagowało otoczenie),
- **dostępności zasobów** – osoba będzie oceniała, czy ma możliwości, które pozwolą jej funkcjonować po danym zdarzeniu,
- **przekonania o świecie i własnej osobie** – jeżeli osoba odbiera świat jako zagrażający, pełen czyhających niebezpieczeństw, a samoocena, jakiej dokonuje, wypada niekorzystnie, trudno będzie jej uporać się z wymaganiami otoczenia,
- **kompetencji** – ofiara przestępstwa odpowiada sobie na pytanie, jaką wiedzę i umiejętności dysponuje, czy będzie musiała szukać pomocy z zewnątrz (np. psychologa, lekarza, prawnika, duchownego),

- **wsparcia społecznego** – to pomoc dostępna dla osoby w sytuacjach trudnych z racji przynależności do grupy społecznej. Gdy osoba uzna, że ma wsparcie ze strony osób najbliższych, przyjaciół, znajomych i współpracowników, łatwiej będzie mogła dojść do równowagi po zdarzeniu¹³.

Od tego, jak wypadnie subiektywna ocena sytuacji i własnych możliwości, zależy, jakie próby podejmie osoba, aby sprostać zewnętrznym i wewnętrznym wymaganiom. Decydując się na konfrontację, przyjmie odpowiedzialność za własne życie i decyzje. Wybierając strategię unikania, będzie raczej dystansowała się od podejmowania działań ku zmianie. Dlatego też w dużej mierze wpływ na tę ocenę ma policjant, do którego zgłosiła się ofiara przestępstwa. Jeżeli w adekwatny sposób zareaguje na potrzeby, to można oczekiwać, że osoba szybciej poradzi sobie z tym nieoczekiwanym i dramatycznym wydarzeniem.

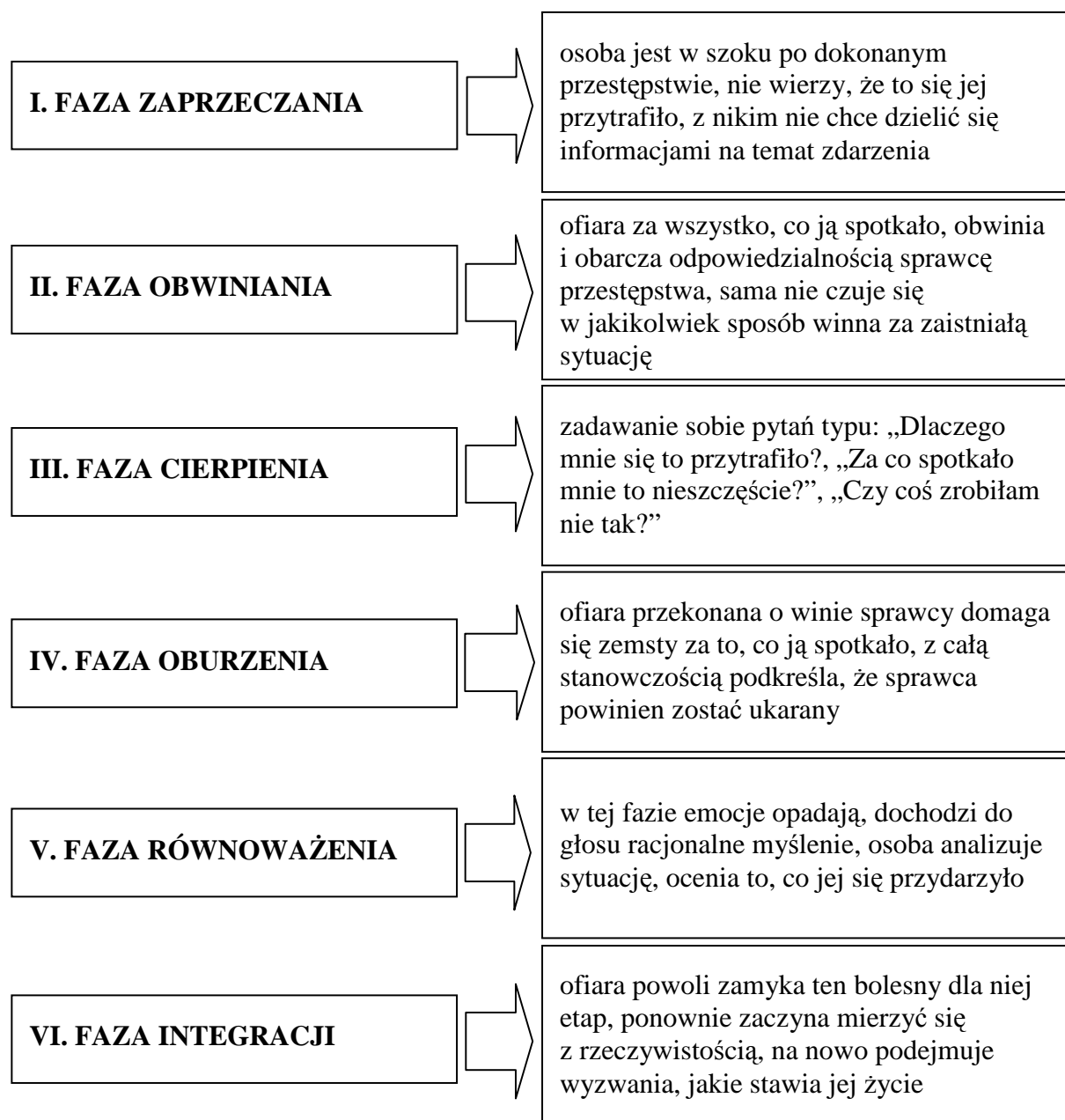
Bierność policjanta na sygnalizowane potrzeby ofiary może utrudniać proces wychodzenia z kryzysu. Zarzuca się wówczas funkcjonariuszom nadmierną formalność, bezdusność czy wreszcie niedocenianie jej stanu emocjonalnego. Należy pamiętać, że brak bierności jest podstawowym warunkiem nawiązania kontaktu z ofiarą i w rezultacie uzyskania możliwie pełnych zeznań. Do najczęściej stawianych Policji zarzutów przez osoby zgłaszające popełnienie przestępstwa należą:

- wykazywanie zniecierpliwienia,
- pomijanie istotnych okoliczności sprawy,
- przerywanie zeznającemu,
- daleko posunięta arogancja
- i wykonywanie w czasie słuchania innych czynności.

Wszystkie te zachowania dodatkowo utrudniają reorganizację życia ofiary, gdyż powodują, że wzrasta w niej poczucie bezradności i zagubienia.

Problemy ofiar przestępstw nie kończą się po wyjściu z jednostki Policji. Osoba musi teraz na nowo zmierzyć się z życiem i własną psychiką. Gdyby rozłożyć sytuację ofiary na czynniki pierwsze, można zauważyć i rozpoznać sześć faz, przez jakie przechodzi.

¹³ I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), dz. cyt.

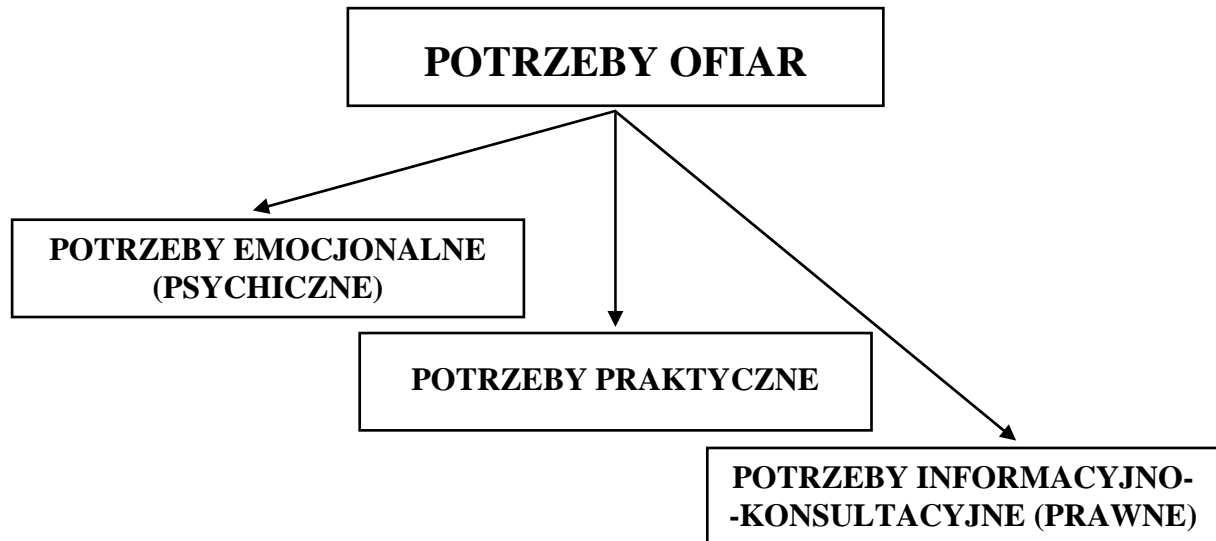

Ryc. 3. Fazy radzenia sobie i wychodzenia z traumy

Źródło: Cielecki T. (red.), *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, Legionowo 2002.

Radzenie sobie z sytuacją trudną jest **procesem**. Bywa, że jest to proces długotrwały, trwający niekiedy całe życie – tak może być w przypadku przestępstwa zgwałcenia. W głównej mierze od predyspozycji osoby zależy, ile ten proces będzie trwał. Może zdarzyć się tak, że pozostawanie w jednej fazie będzie trwać bardzo długo (np. faza obwiniania sprawcy – osoba, mimo iż sprawca został osądzony, nadal szuka na nim odwetu, nie potrafi zapomnieć i wybaczyć agresorowi). Płynność przechodzenia od jednej fazy do drugiej to także wynik potraktowania ofiary przez policjanta w jednostce Policji.

Skutki, jakie dotyczą ofiarę przestępstwa, wywołują wiele konkretnych potrzeb. Stąd osoba ma wiele oczekiwań w stosunku do organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Warto zatem uświadomić sobie, jakie potrzeby może sygnalizować ofiara. Potrzeby te można pogrupować w trzy podstawowe kategorie: potrzeby emocjonalne, potrzeby praktyczne oraz potrzeby konsultacyjno-informacyjne.

Ryc. 4. Potrzeby ofiar przestępstw

Źródło: Opracowanie własne.

Hierarchiczność potrzeb nie jest przypadkowa. Najważniejsze jest zareagowanie na potrzeby emocjonalne, a dopiero później zaspokojenie potrzeb praktycznych oraz prawnych. Przykładowe potrzeby ofiar to:

Potrzeby emocjonalne (psychiczne):

- akceptacja,
- wsparcie,
- gotowość do pomocy,
- szacunek,
- zapewnienie bezpieczeństwa,
- taktowność,
- cierpliwość,
- wyrozumiałość,
- uwaga,
- współczucie,
- życzliwość.

Potrzeby praktyczne:

- zabezpieczenie mienia (np. mieszkania, karty bankomatowej),
- odzyskanie utraconego mienia,

- kontakt telefoniczny,
- pomoc medyczna, socjalna,
- kontakt z bliskimi,
- doradztwo wiktymologiczne,
- zapewnienie bezpieczeństwa osobistego.

Potrzeby informacyjno-konsultacyjne (prawne):

- informacje o procedurze karnej,
- dane o karalności czynu,
- prawo do odszkodowania,
- skierowanie do odpowiednich instytucji,
- aktualny stan postępowania karnego,
- prawdopodobieństwo ujęcia sprawcy,
- informacja o prawach ofiary,
- poinformowanie o uprawnieniach procesowych.

Zaspokajanie potrzeb ofiar jest bardzo istotne. Jak wyżej nadmieniono, przestępstwo jest szokiem, wprowadza dezorganizację w dotychczasowe życie i wymaga od ofiary innych niż dotychczas sposobów działania. Im szybciej nastąpi reakcja na potrzeby sygnalizowane przez ofiarę, tym krótszy będzie okres jej powrotu do normalności. Ofiara, oprócz tego, że jest głównym świadkiem zdarzenia, ma też prawo oczekiwać od policjanta zaspokojenia podstawowych potrzeb. Policjant jest pierwszą, choć często nie jedyną, osobą, która zaspokoi potrzeby emocjonalne ofiar. Pokrzywdzony może oczekiwać pomocy także od rodziny, bliskich, grup samopomocy, sąsiadów, osób profesjonalnie przygotowanych do udzielania pomocy (np. psychoterapeuty, pracownika socjalnego).

Opisując skutki niezaspokajania potrzeb ofiar dla efektywności przeciwdziałania przestępczości, trzeba nadmienić, z czego wynika decyzja ofiary przestępstwa o nieinformowaniu o przestępstwie Policji. Do powodów tych można zaliczyć:

- stosunek do samego czynu,
- stosunek do sprawcy,
- stosunek do organów ścigania,
- sytuacja, w jakiej się znajduje,
- cechy osobowości¹⁴.

Interesujący jest wątek dotyczący organów ścigania, dlatego że negatywne nastawienie do Policji, niewiara w skuteczność jej działań, złe doświadczenia z Policją mogą generować „ciemną liczbę przestępstw”. Jedną z przyczyn przestępczości nieujawnionej jest bez wątpienia stosunek policjanta do pokrzywdzonego i jego umiejętność zaspokajania potrzeb ofiary.

Zaspokojenie potrzeb pozwala ofierze na szybsze odzyskanie równowagi psychicznej, przyczynia się także do budowania zaufania w stosunku do działań podejmowanych przez Policję. Ponadto policjant, który reaguje na potrzeby ar-

¹⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 226.

tykułowane przez ofiarę, jest spostrzegany jako bardziej kompetentny i współczujący. Takemu policjantowi chce się powierzać swoje problemy, ale też pomagać w ich rozwiązywaniu. Ofiara, której potrzeby zostaną zaspokojone, chętniej współpracuje z Policją, potrafi służyć pomocą także w innych kwestiach (np. jako świadek zdarzenia).

Reagowanie na potrzeby ofiar przestępstw przynosi obopólną korzyść – zarówno ofierze, jak i Policji. Warto mieć to na uwadze.

2.5. Empatia

„Właściwością [...] ludzi jest niemożność zniesienia widoku ludzkiego cierpienia. To uczucie niepokoju, którego wtedy doświadczamy, jest pierwszą oznaką człowieczeństwa.”
Mencjusz

Empatia – zdolność postawienia siebie na miejscu drugiej osoby i odbierania w podobny sposób zachodzących wydarzeń oraz odczuwania podobnych emocji.

Empatia, zwana inaczej **współodczuwaniem**, to uczucie, którego doświadczamy, obserwując stany emocjonalne innych ludzi, współczucie, jakie żyjemy dla nich, kiedy są smutni, oburzenie, kiedy są traktowani z lekceważeniem, czy wreszcie radość, gdy osiągają sukces.

Najprościej mówiąc, jest to „**pokrewieństwo uczuć**”, umiejętność wczucia się w sytuację i emocje drugiej osoby, aby dzielić z nią przeżywaną radość czy gniew. Przykładem może być nasza skłonność do doznawania nieprzyjemnych reakcji sygnalizowanych przez organizm na widok cierpienia innej osoby. Im większy ból ofiary, tym silniejsze nasze nieprzyjemne uczucia. Na nasze umiejętności empatyczne wpływ ma wyobraźnia – im jest większa, tym łatwiej potrafimy umieścić się w sytuacji drugiego człowieka.

Mówiąc o empatii, ma się na myśli także gotowość do identyfikowania się z drugim człowiekiem, do wyobrażenia sobie uczuć i emocji, jakich doświadcza ofiara. Emocją towarzyszącą empatii może być współczucie (inaczej wzruszenie) spowodowane cudzym cierpieniem oraz dążenie do udzielenia pomocy.

Empatyczna komunikacja jest procesem, podczas którego ofiara relacjonuje własne doświadczenie, a policjant najpierw odbiera owo doświadczenie, następnie współprzeżywa, aby ostatecznie wyrazić i zakomunikować je osobie. Dzięki temu osoba może odebrać informację i dokonać oceny, w jakim stopniu rozumie ją policjant. Empatia pozwala osobie doświadczyć, że nie jest sama z tym, co ją dotknęło, że są wokół ludzie, którzy reagują podobnie (np. są oburzone postępowaniem sprawcy, rozumieją przeżywane przez osobę emocje). Dzięki takiemu postępowaniu ofiara może stać się mniej bezradna, stawiając czoła nowym doznaniom.

Empatyczne zachowanie nie musi wynikać z bezpośredniego doświadczenia u policjanta – jeśli trudno mu o takie emocje, wystarczy, że zada sobie następujące pytania:

- „Jak chciałbym zostać potraktowany, będąc na miejscu ofiary?”,
- „Czego oczekuję od przyjmującego zawiadomienie policjanta?”,
- „Co bym przeżywał, gdybym padł ofiarą przestępstwa?”,
- „Jak powinienem się zachować, aby powtórnie nie ranić?”,
- „Jak powinienem rozmawiać, aby ofiara mniej cierpiała?”.

Pytania kontrolne:

1. Jakie emocje występują u ofiary przestępstwa?
2. Co to jest stres pourazowy?
3. Jakie objawy stresu mogą wystąpić u ofiary przestępstwa?
4. Jakie są potrzeby ofiar przestępstwa?
5. Co to jest empatia?
6. Wymień fazy reakcji stresowej.
7. Jakie znaczenie ma empatia w kontakcie z ofiarą?

3. Zadania policjanta w kontakcie z ofiarą przestępstwa

„Jeśli nie wiesz, jak się zachować, zachowaj się przyzwoicie.”

A. Słonimski

3.1. Wiktyimizacja pierwotna i wtórna

Problem ofiar stał się na tyle ważny, że zajęto się nim również w sposób naukowy. Towarzyszyło temu pragnienie, aby poprzez staranne studiowanie problemu ofiar doprowadzić do powstania rozwiązań, które pozwolą przynajmniej w pewnym stopniu ograniczyć liczbę ludzi, których dotyka to nieprzyjemne doznanie. W ten sposób wykształciła się nowa nauka nazwana **wiktymologią**. Rodowód nazwy wywodzi się od dwóch słów: *victima* (łac.) – ofiara, *logos* (gr.) – nauka.

Wiktyimizacja to proces stawania się ofiarą przestępstwa. Wyróżniamy dwa rodzaje wiktyimizacji: pierwotną i wtórna.

Wiktyimizacja pierwotna – wszelkie negatywne skutki w sferze materialnej, psychicznej, społecznej i moralnej, które odczuwa ofiara przestępstwa.

Są to wszelkie doznania, jakie odczuwa ofiara w chwili popełnienia na niej przestępstwa i bezpośrednio po (np. koszty ekonomiczne: żal po utracie pieniędzy, utrata własności, uszkodzenie rzeczy; następstwa psychiczne: wstrząs psychiczny, strach, bezsenność, poczucie wstydu). Skutki te mogą wystąpić łącznie lub pojedynczo, jest to uzależnione od rodzaju przestępstwa, czasu jego trwania, wsparcia, jakie dostanie ofiara, itp. Na wiktylizację pierwotną policjant nie ma wpływu, gdyż jest ona skutkiem zdarzenia.

To proces stawania się ofiarą w wyniku popełnionego przestępstwa, a jego konsekwencją jest wyrządzenie przez sprawcę szkody ofierze¹⁵.

Wiktylizacja wtórna – negatywne przeżycia ofiary przestępstwa, które są dalszym następstwem popełnionego na niej czynu.

Jest to wszelkie zło, jakiego doznaje ofiara przestępstwa na skutek koniecznej styczności z pracownikami instytucji, które mają jej pomóc. Osoba oprócz cierpienia, które spowodował sprawca, może doznać także powtórnych szkód i krzywd w wyniku reakcji społecznej¹⁶. Na pierwszym miejscu należy wymienić tu Policję. Wydawałoby się, że policjanci w żaden sposób nie mogą i nie wyrządzają krzywdy ofierze. Materialnie i fizycznie nie, ale psychicznie owszem. Kontaktując się z policjantem, ofiara oczekuje profesjonalnej pomocy, a często spotyka się z zachowaniami, które świadczą o powtórnym zranieniu. Może to być np. lekceważące traktowanie ofiary, deprecjonowanie wagi dokonanego na niej przestępstwa, brak zainteresowania jej problemami. Policjant może poprzez swoje niewerbalne zachowania doprowadzić do wiktylizowania (np. ironiczne uśmiechanie się, spoglądanie na zegarek czy w okno, przeglądanie dokumentacji i niezwracanie uwagi na rozmówcę). Czasami wystarczy, aby funkcjonariusz tworzył aluzję do wyglądu i zachowania ofiary, tym samym usprawiedliwiając zachowanie sprawcy, aby ofiara przestępstwa poczuła się zraniona, pozbawiona pomocy i niezrozumiana.

Czynnikiem sprzyjającym wiktylizacji może być sytuacja, w której policjant zapewnia ofiarę o swojej dyskrecji, podczas gdy do jego pokoju drzwi są otwarte i inni interesanci mogą usłyszeć całą rozmowę. Policja jest jedną z pierwszych instytucji, z którą będzie miała do czynienia ofiara. Dlatego tak ważna jest wolność od wtórnej wiktylizacji, bo osoba rozczarowana i zniechęcona nie będzie szukała pomocy na zewnątrz, co w rezultacie doprowadzi do regresywnych zmian w psychice ofiary (np. zamykanie się w sobie, apatia, pogorszenie funkcjonowania społecznego, niechęć do podjęcia próby rozwiązania swoich problemów, stany lękowe).

¹⁵ Tamże, s. 434.

¹⁶ Tamże.

Wiktyimizacja wtórna może także skutkować uaktywnieniem się stresu pourazowego. Skuteczność, okazanie zainteresowania i rzetelna pomoc ze strony funkcjonariusza sprzyjają odzyskiwaniu stabilności emocjonalnej przez ofiarę. Im większa pomoc i zaangażowanie policjanta, tym większa gwarancja, że ofiara będzie skłonna szukać profesjonalnej pomocy. Pomoc taka pozwoli jej na uporanie się ze skutkami przeżytego przestępstwa, które dotknęło wielu obszarów jej funkcjonowania.

Zachowanie policjanta musi iść w kierunku udzielenia wsparcia emocjonalnego, zapewnienia poczucia bezpieczeństwa, okazania współczucia i poszanowania godności ofiary.

Wiktyimizacją wtórną mogą być również osobiste doznania występujące u ofiary przestępstwa w następstwie wspomnień tych trudnych i przykrych chwil, w czasie, kiedy była ona ofiarą (np. nieuzasadniona liczba przesłuchań).

3.2. Oczekiwania ofiary przestępstwa wobec Policji

Warto pamiętać, że ofiara wykazuje ponadprzeciętną gotowość do niesienia pomocy w przyszłości. Większość badanych ofiar przestępstw deklaruje społeczne poparcie dla działań zapobiegawczych Policji. Kiedy stajemy się pokrzywdzeni w wyniku przestępstwa, baczniej przyglądamy się rzeczywistości, jesteśmy ostrożniejsi w naszych zachowaniach i co więcej, krytyczniej odnosimy się do bezpieczeństwa wokół nas. Często zdarza się, że ofiary angażują się w pomoc innym, są liderami grup samopomocy, gdyż chcą mieć poczucie, że zapobiegną kolejnym przestępstwom. Liczba ofiar przestępstw w Polsce od kilku lat przekracza milion rocznie. Osoby te odpowiednio stymulowane przez wiele organizacji i instytucji (np. Policję) mogą być ogromnym potencjałem w walce o poprawę bezpieczeństwa i jakości życia w środowisku lokalnym.

Badania kryminologiczne opinii Polaków dotyczące współczesnych niebezpieczeństw wykazały, że przestępczość znalazła się na pierwszym miejscu wśród bardzo wielu zagrożeń. Osoby badane oceniły, że jest to zjawisko najgroźniejsze zarówno w wymiarze globalnym dla kraju, jak i osobistym.

Ofiara przestępstwa oczekuje od Policji nie tylko przyjęcia zawiadomienia o tym, że została skrzywdzona. Oczekiwania te są o wiele większe. Ważne jest, żeby sam policjant wiedział o tym i miał tego świadomość, ponieważ wzajemne relacje między Policją a ofiarą mają wpływ na kształtowanie postaw ofiary wobec Policji, na stopień usatysfakcjonowania ofiary sposobem rozwiązywania jej konfliktu ze sprawcą oraz na dalszy udział ofiary w procesie¹⁷.

Wśród najważniejszych oczekiwań są:

- kulturalne, życzliwe i ciepłe przyjęcie,
- zapewnienie doraźnej pomocy,
- okazanie współczucia,

¹⁷ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, dz. cyt., s. 436.

- czas poświęcony ofierze,
- poszanowanie godności,
- szacunek,
- dyskrecja,
- zapewnienie o zajęciu się tą sprawą,
- niedoszukiwanie się winy ofiary,
- poszanowanie jej prywatności,
- zapewnienie pomocy lekarza,
- zapewnienie pomocy psychologa,
- zapewnienie poczucia bezpieczeństwa ofierze i jej rodzinie,
- informacja o przysługujących ofierze prawach,
- informacja o jej roli w procesie,
- informacja o przebiegu procesu,
- informacja o dalszych procedurach,
- informacja o możliwości uzyskania pomocy.

Nie jest to katalog zamknięty, oczekiwania mogą być bardzo zindywidu-
alizowane w zależności od potrzeb ofiary, jej cech osobowości i rodzaju prze-
stępstwa. Często policjant na skutek stanu emocjonalnego ofiary nie do końca
może zrozumieć, jakie oczekiwania ma ofiara przestępstwa. Pożądaną techniką
aktywnego słuchania, jaką może wtedy wykorzystać, jest **parafraza**. Jest to po-
wtórzenie własnymi słowami słów partnera rozmowy i sprawdzenie, czy dobrze
zrozumieliśmy intencje i treść jego wypowiedzi. Ponownie przedstawiamy my-
śli i fakty, zaczynając od następujących zwrotów:

- „Pozwól, że sprawdzę, czy cię dobrze rozumiem...”,
- „Z tego, co mówisz, zrozumiałem, że...”,
- „O ile dobrze cię zrozumiałem, twierdzisz, że...”.

Umiejętne parafrazowanie pozwala uniknąć manipulacji i niezrozumienia
na rzecz dobrego kontaktu i zrozumienia, ponieważ gwarantuje sprawdzanie do-
brego rozumienia przekazu ofiary, śledzenia toku jej wypowiedzi i odniesie-
nie do kluczowych aspektów rozmowy.

3.3. Powinności policjanta w stosunku do ofiary przestępstwa

„Weź tyle, ile potrzebujesz, daj tyle, ile możesz.”
Sokrates

Przepisy ściśle określają, jak ma wyglądać zachowanie policjanta wobec
ofiary przestępstwa.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji

Art. 14. (...)

3. Policjanci w toku wykonywania czynności służbowych mają obowiązek respekto-
wania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka.

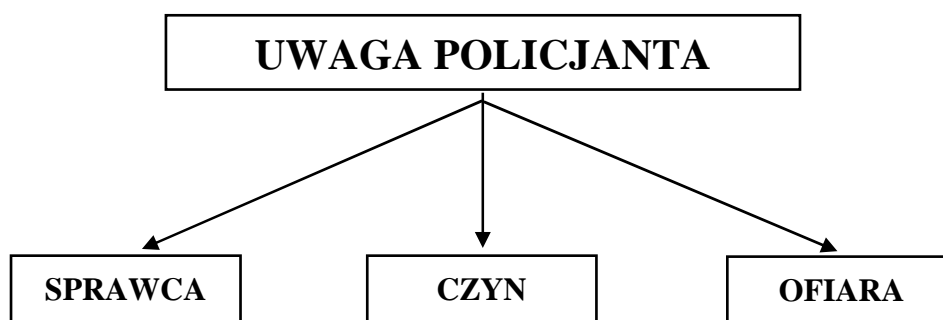
**Zarządzenie nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r.
w sprawie „Zasad etyki zawodowej policjanta”**

§ 9

W trakcie wykonywania czynności służbowych policjant powinien zachować szczególną wrażliwość i takt w stosunku do ofiar przestępstwa lub innego zdarzenia, udzielać im możliwie wszechstronnej pomocy, a także dbać o zachowanie dyskrecji.

Przepisy te nie wyczerpują jednak szerokiego spektrum sytuacji i zachowań policjanta w stosunku do ofiary przestępstwa, dlatego policjant powinien mieć świadomość, że:

- w swoim działaniu, ukierunkowanym na zwalczanie przestępczości, powinien być twardy i stanowczy, ale jednocześnie elastyczny. Musi dostosować swoje zachowanie do odpowiedniej sytuacji. Inaczej musi zachowywać się w stosunku do przestępców, a inaczej, do osób, które są ich ofiarami,
- w większości przypadków jest pierwszą osobą, z którą styka się ofiara przestępstwa,
- skupia się na czynie przestępczym, szukaniu przestępcy, a zapomina o ofierze. Traktuje ją przedmiotowo. Skupia się na bieżących czynnościach procesowych, stara się dokonać jak najwięcej ustaleń, uzyskać jak najwięcej informacji, a zapomina, że jest przed nim człowiek, który doznał krzywdy,

Ryc. 5. Zadania policjanta

Źródło: Opracowanie własne

- ofiara ma w rzeczywistości więcej praw niż faktycznej pomocy ze strony policjantów,
- odpowiednie traktowanie ofiar przestępstw przez policjantów ma ogromne znaczenie dla budowania odpowiedniego wizerunku Policji w oczach społeczeństwa. Ofiara przestępstwa wśród swoich znajomych będzie opowiadała nie tylko o samym zdarzeniu, ale również o swoim pobycie w jednostce Policji, o tym, jak była tam traktowana,
- Polska Karta Praw Ofiary jest dokumentem grupującym wszystkie prawa, jakie przysługują ofiarom przestępstw. Nie należy jej mylić z aktem prawnym. Karta zawiera wszystkie prawa ofiar, jakie aktualnie im przysługują na mocy obowiązującego prawa międzynarodowego i krajowego.

Policjant powinien:

- starać się zrozumieć sytuację ofiary,
- okazać współczucie ofierze,
- udzielić jej wsparcia psychologicznego,
- uświadomić sobie potrzeby ofiary w tej chwili i w przyszłości,
- starać się sprostać potrzebom ofiary, szczególnie tym bieżącym (np. pomoc w zabezpieczeniu mieszkania),
- pozwolić na swobodną wypowiedź o tym, co się stało, być przy tym wyrozumiałym i cierpliwym,
- umożliwić ofierze, aby reagowała emocjonalnie, odblokowała się (nie kryła swoich odczuć, uczuć), a nawet ostrożnie zachęcać ją do tego,
- podtrzymywać rozmowę, stosując techniki aktywnego słuchania (zachęcanie werbalne, niewerbalne wyrażanie uczuć, parafrazy, dowartościowanie, odzwierciedlanie uczuć),
- powiadomić rodzinę, ewentualnie inne osoby, jeżeli ofiara o to poprosi,
- zaproponować skorzystanie z pomocy lekarza (jeżeli policjant uzna taką pomoc za niezbędną – powinien wezwać lekarza bez pytania o to ofiarę),
- zapewnić poczucie bezpieczeństwa,
- informować ofiarę o wszystkim, co niezbędne, szczególnie o jej prawach, o dalszym toku postępowania. Nie należy zapominać o przekazywaniu niezbędnych informacji ofierze również później, w trakcie prowadzenia sprawy przez organy Policji,
- zapewnić ofiarę o dyskrecji w zakresie tego, co ją spotkało, oraz zachowaniu w tajemnicy jej danych osobowych.

Pytania kontrolne:

1. Czego świadomość powinien mieć policjant w kontakcie z ofiarą przestępstwa?
2. Czego oczekuje ofiara przestępstwa od policjanta?
3. Jak powinien zachowywać się policjant w stosunku do ofiary?
4. Co to jest wiktyimizacja pierwotna?
5. Co to jest wiktyimizacja wtórna?

Zakończenie

Nie sposób w niniejszym opracowaniu wyczerpać wszystkich aspektów związanych z interwencją wobec ofiary przestępstwa. Powyższe rozdziały traktują o charakterystyce potrzeb ofiar oraz o zadaniach policjanta wobec ofiary przestępstwa. Trzeba jednak pamiętać, że rodzaj czynu zabronionego wpływa na to, jakie konsekwencje poniesie ofiara. Każde przestępstwo jest dla ofiary jej osobistą tragedią, ale potrzeby i oczekiwania mogą się różnić (np. czego innego oczekuje od policjanta pokrzywdzony, któremu okradziono mieszkanie, ofiara zgwałcenia czy ofiara wieloletniej przemocy domowej). Dlatego niniejsza próba zdefiniowania i opisanego tego zagadnienia ma charakter otwarty.

Działania Policji w przypadku ofiary przestępstwa nie mogą iść wyłącznie w kierunku uzyskania informacji. Chociaż Policja jest najczęściej pierwszą instytucją, do której zwracają się pokrzywdzeni, to od jakości jej usług zależy, czy ofiara skorzysta z szerokiego wachlarza wsparcia ze strony innych wyspecjalizowanych instytucji. Warto pamiętać, że odpowiednie przyjęcie i potraktowanie ofiary zaprocentuje nam ponadprzeciętną jej gotowością do niesienia pomocy w przyszłości.

Jeżeli policjanci będą wykazywali inercję, przyczyniali się do wtórnej wiktymizacji i ignorowali potrzeby ofiar, to taka postawa będzie obniżała poczucie bezpieczeństwa i zmniejszała zaufanie do Policji. Dlatego tak ważne jest zaangażowanie policjanta w pomoc ofierze przestępstwa, gdyż pozwoli jej szybciej uporać się z traumatyczną przeszłością i przyczyni się do komfortu życia.

Wykaz tabel

Tabela 1. Objawy stresu, które mogą pojawić się u ofiary przestępstwa	11
Tabela 2. Objawy psychiczne funkcjonowania człowieka w stresie	14

Wykaz rycin

Ryc. 1. Trzy fazy ogólnego syndromu przystosowania: A – reakcja alarmowa, B – stadium odporności, C – stadium wyczerpania	11
Ryc. 2. Proces oceny sytuacji stresowej i radzenie sobie ze stresem według Lazarusa	13
Ryc. 3. Fazy radzenia sobie i wychodzenia z traumy	18
Ryc. 4. Potrzeby ofiar przestępstw	19
Ryc. 5. Zadania policjanta	26

Bibliografia

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1999 r. o Policji (tekst jednolity: Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277 z późn. zm.).

Zarządzenie nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie „Zasad etyki zawodowej policjanta” (Dz.Urz. KGP z 2004 r. Nr 1, poz. 3).

Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1997.

Bielska T., *Wprowadzenie do psychologii. Aspekty policyjne*, Szczytno 2007.

Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2001.

Cielecki T. (red.), *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, Legionowo 2002.

Davis M.H., *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, Gdańsk 1999.

Heszen-Niejodek I., Ratajczak Z. (red.), *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, Katowice 2000.

„Polityka” 2003, nr 6.

Polska Karta Praw Ofiary, Warszawa 2000.

Selye H., *Stress without distress*, Philadelphia, Lippincott 1974.

Selye H., *Stres życia*, Warszawa 1963.

Sęk H. (red.), *Spółeczna psychologia kliniczna*, Warszawa 1998.

Terelak J.F., *Psychologia stresu*, Bydgoszcz 2001.

Wojtasiński Z., *Zabójca w głowie*, „Wprost” 2003, nr 3.

Zimbardo P.G., Ruch F.L., *Psychologia i życie*, Warszawa 1994.

Załącznik

POLSKA KARTA PRAW OFIARY

Wszystkie polskie organizacje, instytucje i osoby prywatne stykające się w swojej pracy z ofiarami przestępstw postanowiły dla poprawienia sytuacji ofiar w Polsce podpisać ten dokument.

Mając na względzie:

- zagwarantowaną w Konstytucji Rzeczypospolitej przyrodzoną i niezbywalną godność człowieka i obywatela, będącą źródłem jego wolności i praw, które władze publiczne mają obowiązek szanować i chronić (art. 30 Konstytucji RP);
- fakt, iż Rzeczpospolita Polska jest państwem prawa, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej, w którym każdy ma obowiązek przestrzegania prawa (art. 2 i art. 83 Konstytucji RP);
- zalecenia wypracowane przez międzynarodową społeczność kształtujące politykę postępowania z ofiarami przestępstw, a w szczególności:
 - Deklarację ONZ o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z 1985 r.,
 - Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z 1983 r.,
 - Zalecenia Rady Europy Nr R (85) 11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym,
 - Zalecenia Rady Europy Nr R (87) 21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw;

oraz

- rozumiejąc, iż posiadanie prawa oznacza rzeczywistą możliwość korzystania z procedur gwarantujących ich realizację, zwłaszcza gdy są one naruszane lub niewypełniane;
- rozumiejąc potrzebę podniesienia kultury prawnej poprzez realną egzekucję praw obowiązujących;
- kierując się dobrem ofiar przestępstw oraz chęcią pomocy i naprawienia doznanej przez nie krzywdy,

postanawiamy spisać i upowszechnić Polską Kartę Praw Ofiary.

I. Definicja i zakres uprawnień

1. Ofiarą w rozumieniu Karty jest osoba fizyczna, której dobro prawem chronione zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliżsi.
(art. 115 § 11 Kodeksu karnego [k.k.], Rezolucja 40/34 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 29 XI 1985 r., Deklaracja podstawowych zasad sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy, pkt A [ONZ 85], art. 47 Konstytucji RP, art. 49 i art. 51 § 2 Kodeksu postępowania karnego [k.p.k.]
2. Ofiara ma prawo do:
 - 1) pomocy,
 - 2) godności, szacunku i współczucia,
 - 3) wolności od wtórnej wiktyimizacji,
 - 4) dostępu do wymiaru sprawiedliwości,

- 5) mediacji i pojednania ze sprawcą,
- 6) do restytucji i kompensacji.
(*ONZ 85, art. 2 Konstytucji RP, art. 2 § 1 [k.p.k.]*)
- 3. Ofiara niezależnie od tego, czy ujawniony został sprawca przestępstwa i czy ma miejsce postępowanie karne (kiedy ofiara uzyskuje status pokrzywdzonego), bądź cywilne (kiedy ofiara uzyskuje status poszkodowanego) oraz niezależnie od więzi rodzinnej łączącej sprawcę i ofiarę winna uzyskać potrzebną jej pomoc prawną, materialną, medyczną, psychologiczną i socjalną.
(*art. 2, art. 31 pkt 1, 2; art. 32 Konstytucji RP, art. 2 § 1 pkt 3 Kodeksu postępowania karnego [k.p.k.], art. 49 § 1 k.p.k.*)

II. Prawo do godności, szacunku i współczucia

- 4. Ofiara ma prawo do traktowania jej z godnością, szacunkiem i współczuciem. Do szczególnego przestrzegania tego prawa zobowiązani są przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, służby zdrowia i służb socjalnych.
(*art. 47 Konstytucji RP, art. 1 ust. 2 oraz art. 14.3 ustawy o Policji z 1990 r., Deklaracja o Policji, przyjęta w 1979 r. przez Radę Europy oraz Kodeks ONZ postępowania funkcjonariuszy porządku prawnego (Rezolucja nr 34/169 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 17 XII 1979 r.), art. 30 ustawy o zawodzie lekarza w zw. z art. 12 i art. 13 Kodeksu etyki lekarskiej z 1993 r., art. 8 Kodeksu postępowania administracyjnego z 1960 r. [k.p.a.]*)
- 5. Nie można przerzucać odpowiedzialności za przestępstwo ze sprawcy na ofiarę. Nie można usprawiedliwiać przestępstwa tradycją, kulturą, stereotypami minimalizującymi winę sprawcy.

III. Prawo do bezpieczeństwa i zakaz ponownego dręczenia ofiary

- 6. Ofiara ma prawo do bezpieczeństwa i ochrony oraz poszanowania jej życia rodzinnego i prywatnego. Ofiary nie wolno ponownie dręczyć – należy dążyć do wszelkich starań, by uniknęła ona powtórnej wiktymizacji. Oznacza to zakaz wkraczania w prywatność ofiary i jej rodziny ze strony wszystkich, którzy stykają się z nią w związku z popełnionym przestępstwem, w szczególności: przedstawiciele organów państwowych, służb medycznych i socjalnych, mediów.
(*art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. [KE], art. 191 § 3, art. 20 k.p.k.*)
- 7. Ofiara ma prawo do traktowania ze szczególną troską i powagą przez organy wymiaru sprawiedliwości i organy ścigania. Postępowanie w sprawie powinno być prowadzone tak, by uwzględniać interesy i stan ofiary. Jej przesłuchania winny być: ograniczone do minimum, prowadzone w sposób kulturalny, wolne od opóźnień, odwołań i zmuszania ofiary do wielokrotnego przeżywania na nowo tragedii, jakiej doświadczyła.
(*art. 30 Konstytucji RP, art. 231 k.k.*)
- 8. Ofiara ma prawo do bezpieczeństwa osobistego, a obowiązkiem Policji i prokuratury jest jej to bezpieczeństwo zapewnić.
(*art. 14.3 i art. 15.1 pkt 3 ustawy o Policji, art. 231 § 1 k.k.*)
- 9. Ofiara może zażądać utajnienia swoich danych osobowych.
(*art. 184 k.p.k.*)
- 10. Ofiara ma prawo domagać się zastrzeżenia danych dotyczących jej miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora lub sądu.
(*art. 191 § 3 k.p.k.*)
- 11. Ofiara ma prawo do zachowania anonimowości w sprawozdaniach prasowych, telewizyjnych, w internecie i w innych mediach, dotyczących jej sprawy.

(art. 13 pkt 2 ustawy Prawo prasowe)

12. Właściwe organy państwowe są zobowiązane do przyjęcia każdego zawiadomienia o przestępstwie zgłoszonego przez ofiarę i podjęcia odpowiedniej interwencji. Dotyczy to również sytuacji, gdy zagrożenie pochodzi od osoby dla ofiary bliskiej lub gdy ofiarą jest dziecko.
(art. 9, 10, 12 k.p.k., art. 15.1 pkt 3 ustawy o Policji, rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 września 1990 r. (Dz.U. Nr 70, poz. 409) w sprawie trybu legitymowania, zatrzymywania osób, dokonywania kontroli osobistej oraz przeglądania bagaży i sprawdzania ładunku przez policjantów)
13. Właściwe organy państwowe są zobowiązane do przyjęcia każdego zawiadomienia zgłoszonego przez osobę trzecią i podjęcia odpowiedniej interwencji.
(art. 304 k.p.k., art. 231 k.k.)
14. Ofiara ma prawo do uzyskania fachowej pomocy: psychologicznej, medycznej, materialnej i prawnej od momentu zgłoszenia naruszenia lub groźby naruszenia dobra prawem chronionego. Oznacza to m.in. prawo do wsparcia psychicznego, prawo do fachowej pomocy psychologicznej i prawnej od momentu zawiadomienia o przestępstwie.
15. Ofiary przestępstw o podłożu seksualnym powinny być przesłuchiwane przez funkcjonariuszy Policji tej samej płci, a gdy ofiarą jest dziecko, przesłuchanie powinno odbywać się w obecności psychologa lub osoby, którą dziecko darzy zaufaniem.
16. Ofiara nie powinna być narażona na dodatkowe dolegliwości wynikające z konieczności kontaktu ze sprawcą czynu niedozwolonego. W sądach powinny istnieć odrębne pomieszczenia dla ofiar przestępstw, by nie były one narażone przed rozprawą na kontakt z oskarżonym, jego bliskimi i znajomymi.

IV. Prawo ofiary jako strony postępowania karnego do wymiaru sprawiedliwości

17. Ofiara ma prawo do swobodnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Ofiara ma prawo w granicach przewidzianych w ustawie w sposób wolny od jakiegokolwiek przymusu lub oporu kształtować swoje interesy prawne.
(art. 6 KE)
18. Prawo ofiary do pomocy i reprezentacji prawnej powinno być przynajmniej zrównane z prawami przysługującymi oskarżonemu. Ofiara powinna mieć np. prawo do bezpłatnego pełnomocnika, w tych samych przypadkach, w których przyznaje się prawo sprawcy do obrońcy z urzędu.
19. Ofiara w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Od wniesienia aktu oskarżenia aż do momentu jego odczytania w sądzie ofiara może złożyć oświadczenie, że chce działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego. W razie powtórnego wydania przez prokuratora postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania pokrzywdzony może w terminie miesiąca wnieść swój akt oskarżenia do sądu.
(art. 53, art. 54, art. 55 k.p.k.)
20. Ofiara ma prawo do rzetelnej, zrozumiałej dla niej i wyczerpującej informacji o przysługujących jej prawach i procedurach ich dochodzenia.
(art. 16 k.p.k. w zw. z art. 2 i art. 83 Konstytucji RP)
21. Ofiara ma prawo do rzetelnej, zrozumiałej dla niej i wyczerpującej informacji na temat toczącego się w sprawie postępowania.
22. Ofiara ma prawo do wystąpienia z powództwem cywilnym w celu dochodzenia w postępowaniu karnym roszczeń majątkowych wynikających bezpośrednio

z popełnienia przestępstwa. Ofiara może to uczynić aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej.

(art. 62 k.p.k., art. 69 k.p.k.)

23. Ofiara powinna mieć prawo do zebrania potrzebnych w jej sprawie dowodów bez narażenia na dodatkowe koszty. Dotyczy to między innymi obdukcji lekarskiej i pomocy psychologicznej.
24. Ofiara ma prawo brać udział w czynnościach śledztwa lub dochodzenia toczącego się w jej sprawie.
(art. 49 § 1 k.p.k., art. 302 § 2 k.p.k., art. 316–318 k.p.k.)
25. Ofiara ma prawo do składania wniosków o dokonanie czynności w toku postępowania przygotowawczego, a więc zanim sprawa trafi do sądu.
(art. 315 k.p.k.)
26. Ofiara ma prawo wglądu do akt sprawy i sporządzania odpisów dokumentów występujących w sprawie.
(art. 156–157 k.p.k., art. 159 k.p.k.)

V. Prawo ofiary jako strony postępowania karnego do mediacji i pojednania ze sprawcą

27. Ofiara ma prawo do mediacji i pojednania ze sprawcą. Ofiara ma prawo wystąpić z taką inicjatywą do prokuratora lub do sądu.
(art. 53 § 3 k.k., art. 60 § 2 pkt 1 i 2 k.k., art. 46 k.k., art. 66 § 3 k.k., art. 320 k.p.k., art. 339 § 4 k.p.k., art. 489 § 2 k.p.k.)
28. Ofiara ma prawo w sprawach z oskarżenia prywatnego do pojednania i ugody.
(art. 489, art. 499, art. 492–494 k.p.k.)
29. Ofiara ma prawo na swój i oskarżonego wniosek do porozumienia się ze sprawcą w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia.
(art. 341 § 3 i 4 k.p.k.)

VI. Prawo ofiary do restytucji poniesionych szkód

30. Ofiara ma prawo do restytucji poniesionych przez nią szkód.
(A.8–11 ONZ 1985, art. 46 k.k., art. 62 k.p.k.)
31. Sprawca czynu zabronionego powinien wyrównać ofierze poniesione szkody (czyli dokonać restytucji). Przesłępcy albo osoby trzecie odpowiedzialne za ich zachowanie powinni dokonać sprawiedliwej restytucji na rzecz ofiar, ich rodzin lub osób pozostających na utrzymaniu. Restytucja powinna obejmować: zwrot własności, zapłatę za doznaną krzywdę lub poniesioną stratę, zwrot wydatków poniesionych w wyniku wiktymizacji, zabezpieczenie usług oraz przywrócenie praw.
(A.8 ONZ 1985)
32. Jeżeli sprawca lub inne uprawnione instytucje (np. ubezpieczenie) nie wyrówna szkód poniesionych przez ofiarę, powinno się dążyć do zapewnienia kompensacji materialnej ze strony Państwa:
 - a) ofiarom, które doznały ciężkiego uszkodzenia ciała lub uszczerbku na zdrowiu fizycznym lub psychicznym w wyniku poważnych przestępstw,
 - b) rodzinie, a w szczególności osobom pozostającym na utrzymaniu ofiar, które poniosły śmierć lub które dotknęło kalectwo fizyczne lub psychiczne w wyniku takiej wiktymizacji.*(A.12 ONZ 1985)*